

Jan A. Novák

KAREL IV. mystik a čaroděj

Jan A. Novák

KAREL IV. mystik a čaroděj

Copyright © Jan A. Novák, 2016
Copyright © ALPRESS, s. r. o.

Všechna práva vyhrazena.

Žádnou část knihy není dovoleno užít
nebo jakýmkoli způsobem reprodukovat bez písemného
souhlasu držitele práv, s výjimkou krátkých citací
nebo odkazů, které tvoří součást kritického hodnocení.

Copyright © Jan A. Novák, 2016
Redakční úprava Miroslav Kozák
Grafická úprava obálky Tomáš Řízek
Elektronické formáty Dagmar Waňkowská
Vydalo nakladatelství Alpress, s. r. o., Frýdek-Místek, 2016
shop@alpress.cz
Vydání první

ISBN (pdf) 978-80-7543-133-2

1

Duch času

Motto:

*Budete-li nenávidět lakomství, poplyne vám bohatství;
k němu však nepřikládejte svých srdcí, ale shromažďujte
poklady moudrosti, neboť v jejich vlastnictví
je mnoho panování.*

Karel IV.: Vita Karoli Quarti

„**K**ámen mudrců připravil Karel IV. pomocí obrovských „Ka vskutku císařských nákladů. A Karel V., nejhorlivější zkoumatel Přírody, jej poté z velké části zvelebil a zanechal budoucím potomkům své koruny. Touto dobou náhoda svěřila tento poklad do mých rukou a v téže době mě potkalo i další, nemenší štěstí, že žezlo římského císařství obdržel nejslavnější císař Rudolf II.“ Tohle tvrzení na první pohled vypadá jak opsané z nějakého praštěného rádoby ezoterického webu, ale opravdu pochází z časů panování „císaře alchymistů“. Traktát se poněkud mnohomluvně jmenuje *Zrcadlo alchymie*, v němž je obsaženo světlo této božské esence, tedy „filozofického kamene“ (*Speculum Alchymiae in que continentur completum lumen buius Divinae Essentiae, id est Lapis Philosophici*), a jeho autor o sobě tvrdí, že je Odoardus Scottus, což je jméno, které ve spojení s alchymií možná

bude leckomu připadat povědomé. A filmoví diváci si nejspíš vzpomenou na obézního alchymistu Scottu alias Honzu Skotáka, který ve filmu *Císařův pekař a pekařův císař* marně vyráběl elixír mládí. Jenže příjmení Scotta se v historii tajných věd opravdu objevuje, byť s různými křestními jmény, takže nechybí ani názor, že se za ním skrývá sám Edward Kelley (1555–1594), alchymista, spiritista a podle všeho podvodník, který na Rudolfově dvoře opravdu působil (a ve zmíněném filmu představoval hlavního padoucha). Pro nás je důležité, že tvrzení o císaři Karlovi IV. jako alchymistovi pochází z okruhu lidí, kteří se v prostředí okultních věd pohybovali, takže může mít nějaké reálné jádro. Nasvědčuje tomu i skutečnost, že se v alchymistické literatuře neobjevilo poprvé. Totéž tvrdí i spis *Opus mulierum et ludus puerorum*, který byl ve Frankfurtu vytištěn už roku 1550. Píše se v něm, že čerpá z ještě starších spisů, které pocházejí z časů císaře Karla IV., pokud ne přímo z jeho dvora.

Tvrzení, že Karel IV. byl alchymista a zasvěcenec tajných nauk, se častěji objevuje v novověké historické literatuře. Buditelský spisovatel František Martin Pelcl (1734–1801) například napsal, že se o ni zajímal nejen císař, ale i jeho otec Jan Lucemburský a že v lucemburské éře se alchymická praxe v Čechách hojně provozovala. Bohužel neuvádí zdroje, z nichž čerpal, přesto není třeba jeho tvrzení jen tak odbýt – byl uznávaný literární vědec, historik a znalec starých archivů, který v závěru života působil na pražské univerzitě. Existují také středověké alchymistické spisy s věnováním Karlovi nebo některé z jeho manželek. Jiní pozdější autoři také uvádějí, že zasvěcenci alchymie byli nejbližší spolupracovníci Karla IV. Například podle vlasteneckého jezuity a historika Bohuslava Balbína (1621–1688) s ní přinejmenším přišel do styku arcibiskup Arnošt z Pardubic (1297–1364) během svých dlouholetých studií v Itálii. A o něm můžeme bez přehánění říct, že byl Karlovým prvním rádcem a pravou rukou, jak ještě uvidíme. Balbín sice neuvádí, kde na to při-

šel, zato ale víme, že se zabýval hledáním a zachraňováním starých archivních rukopisů, z nichž také při své práci čerpal. Je také autorem Arnoštova životopisu, takže měl tematiku jistě dobře prozkoumanou.

Kontakty Karla i Arnošta (stejně jako dalších vzdělanců z císařova okolí) s alchymii jsou přinejmenším pravděpodobné, protože v časech, kdy neexistovaly přírodní vědy v našem pojetí, je tato věda společně s astrologií svým způsobem nahrazovala. Lidé, kteří prošli prostředím tehdejších univerzit, nemohli nepřijít do styku s těmi, kdo je provozovali. A pokud byli zasvěceni, měli dobrý důvod se tím moc nechlubit, protože roku 1317 vydal papež Jan XXII. bulu, v níž alchymisty označil za podvodníky a celkem oprávněně prohlásil, že umělá výroba zlata z neušlechtilých kovů není možná. Jenže alchymie není jen o transmutaci kovů, dokonce to ani není jejím základním cílem. Její pravou podstatu prakticky neznáme, protože to, co z ní uniká mimo okruh zasvěcenců, je jen parodie. Jisté je, že nejde ani tak o proměnu hmoty jako o proměnu duše – a existují lidé tvrdící, že Karlovo obrovské dílo prozrazuje, že ji podstoupil.

Pro domněnku, že měl Karel IV. k alchymii přinejmenším blízko, existuje ještě jeden důvod – sice nepřímý, ale dost pádný. Všechny jeho politické, stavební i duchovní projekty vyžadovaly obrovské množství prostředků a jejich zdrojem bylo české zlato a stříbro. Nevyhnutelně musel přicházet do styku s lidmi, kteří mu ho opatřovali, tedy s důlními odborníky, zpracovateli kovů a mincmistry. To byli opět více či méně alchymisté, protože i v tomto případě mezi ezoterikou a geologií nebo metalurgií neexistovala ostrá hranice.

Za posledního skutečného zasvěcence považuje Karla IV. mnoho moderních ezoteriků. K tomuto názoru dospěl například rakouský filozof, ezoterik, sociální reformátor, teozof, údajný rosenkrucián a zakladatel antropozofického hnutí Rudolf Steiner (1861–1925). Někteří milovníci tajemna dokonce tvrdí, že se Karel převtělil do Christiana Rosenkreutze,

otce tajné společnosti rosenkruciánů, usilující o změnu světa k lepšímu, který se měl narodit stejného roku, v němž císař zemřel. Problém je v tom, že neexistují žádné důkazy Rosenkreutzovy historické existence, tím spíš pak neznáme přesný letopočet jeho narození. Většinou se soudí, že žil ve 14. století, nechybí ale ani názor, že jím ve skutečnosti byl Jan Amos Komenský.

Přímý důkaz toho, že Karel IV. byl alchymista, asi nenajdeme, byl především státník a pověst laborujícího mága si nemohl dovolit (ostatně i Rudolf II. s tím měl problémy, byť panoval v podstatně osvícenější době a na veřejném mínění mu moc nezáleželo). Tomu nasvědčuje i skutečnost, že už jeho syn Václav IV. se zálibou v tajných vědách tajil podstatně méně. Dokonce si tím od jednoho dnes už neznámého benediktinského mnicha vysloužil přezdívku *consultor demonum*, tedy poradce ďábla. Někteří autoři dokonce tvrdí, že jeho zaujetí hermetickými naukami nemělo daleko k posedlosti „císaře alchymistů“ Rudolfa II. Vlastnil rozsáhlou sbírku alchymistických i astrologických spisů a astronomických nástrojů, kterou uchovával na svém kunratickém hrádku. A je velmi pravděpodobné, že přinejmenším část z toho zdědil po Karlu IV., stejně jako zájem o tuto problematiku. S jistotou to sice tvrdit nemůžeme, pokud ale je něco pravdy na tvrzení, že jablko nepadá daleko od stromu, tak jde o velmi silnou indicii. Přímý důkaz toho, že se Karel zajímal o duchovno, spiritismus a ezoteriku, však přesto máme. Dokonce sepsaný jeho vlastní rukou.

Poltergeist

„V ten čas jsme jednou jeli koňmo z Křivoklátu do Prahy, abychom se sešli se svým otcem, který byl na Moravě. Dojeli jsme velice pozdě na Hrad pražský do starého domu purkrab-

ského, kde jsme několik let pobývali, dokud nebyl vystavěn velký palác.

V noci jsme se uložili na lůžko a Bušek starší z Velhartic na druhé lůžko před námi. A byl velký oheň v komoře, neboť bylo to času zimního, a v komoře hořelo mnoho svící, takže bylo dost světla a dveře i všechna okna byla zavřena. A když jsme počali spát, tu cosi chodilo po komoře, takže jsme oba procitli. I kázali jsme Buškovi vstáti, aby se podíval, co to jest. On pak vstal, chodil po komoře a hledal, ale nic neviděl a nemohl nic najít. Tehda učinil ještě větší oheň a zapálil více svící a šel k číším, jež stály plny vína na lavicích, a napil se a postavil číši blízko jedné velké hořící svíce. Potom se uložil opět na lůžko. My, oděvše se pláštěm, seděli jsme na lůžku a slyšeli jsme opět chodícího, neviděli jsme však nikoho. A pak patřice s Buškem na číše a na svíce, viděli jsme číši převrženou a potom táž číše byla hozena, nevím kým, přes lože Buškovo z jednoho kouta komory do druhého na stěnu. A odrazivše se od stěny, padla doprostřed komory. Vidouce to, polekali jsme se, neboť stále jsme slyšeli chodícího po komoře, neviděli však nikoho. Potom požehnavše se znamením svatého kříže ve jménu Kristově, spali jsme až do rána. A ráno vstávající, našli jsme číši uprostřed komnaty, jak byla vržena, a ukázali jsme to přátelům, když k nám přišli.“

Událost zaznamenali i jiní Karlovi současníci. Beneš Krabice z Weitmile navíc doplnil i další informace: „Téhož roku, kdy pan Karel hodlaje odcestovat do Uher, přijel z Křivoklátu do Prahy a tam jedné noci se svými komorníky odpočíval. V pokoji plál oheň a mnoho svíček – a hle! Najednou se objevil nějaký nečistý duch a pobíhal sem a tam po knížecím pokoji. Všichni viděli, jak se číše pohybovaly a v koutech do sebe narážely, ale vidět nebylo ničeho. Později přišel Matyáš, kaplan jeho bratra, pana Jana (miněn Jan Jindřich Lucemburský – pozn. aut.), a stran duchů, kteří se

nazývají ‚skřítkové‘, řekl, že to jsou duchové, co působí neplechu v místnosti.“

Každý, kdo přišel jen trochu do styku s psychotronikou (nebo parapsychologií, vyberte si, co je vám milejší), nejspíš řekne, že je to popis typického poltergeista, tedy jevu, který sice není vysvětlený, přesto jde jen těžko popřít, že existuje, protože svědectví podobných tomuto je mnoho. Jenže tentokrát ještě zajímavější než sám hlučný duch je autor této zprávy. Jde o Karla IV., nejmocnějšího muže své doby, který tedy – na rozdíl od mnoha jiných svědků podivných jevů – rozhodně neměl zapotřebí se zviditelňovat absurdními historkami. Nemáme sebemenší důvod si myslet, že nmluvil pravdu.

O samotném duchovi nám toho Karel mnoho neříká – ne víc než jiní svědkové –, zato v těch několika málo odstavcích hodně prozrazuje o sobě. Přestože nám jej historikové často líčí jako muže hluboce věřícího, pověřivého a téměř posedlého náboženskou mystikou, tady tváří v tvář nadpřirozenu zůstává klidný a překvapivě věcný. Nehledá za zjevením Boha, d'ábla, duše mrtvých ani nečisté síly, jak by nejspíš udělala většina jeho současníků (tedy pokud by vůbec zůstali při smyslech). To zřejmě bylo divné i již zmíněnému Beneši Krabicemu, a tak do svého líčení události pro všechny případy doplnil konstatování, že to byl „přelud a pokušení d'ábla“. Naproti tomu Karel pozoruje, chladně zaznamenává a střízlivě popisuje, skoro by se dalo říci, že tak činí s nezaujatostí skutečného vědce (kteří ovšem ve smyslu, jak chápeme vědu dnes, tehdy ještě neexistovali). Chápe, že byl svědkem něčeho, co přesahuje vědění jeho doby, takže nekomentuje, rezignuje na hypotézy a pouze posílá strohou nezaujatou zprávu po proudu času.

Komu? O tom se můžeme jenom dohadovat. Věřil snad, že jednou bude jeho svědectví někomu užitečné?

Mystický pragmatik

Ke Karlovi IV. podle jeho vlastních slov nadpřirozeno promluvílo víckrát (jak ještě uvidíme), takže je možné, že byl jedním z těch vyvolených, které z nedostatku lepších termínů nazýváme médii, senzibily, citlivými osobami. Většina takových příhod se mu stala v mládí, je proto možné, že jeho hluboký zájem o ezoteriku a náboženskou mystiku má původ právě tady. Historika ze starého purkrabství přitom ukazuje, že jeho vztah k těmto zdánlivě iracionálním myšlenkovým proudům mohl mít naprosto racionální základ: na vlastní kůži se opakovaně přesvědčoval, že takové síly existují, byl by proto pošetilý, kdyby s nimi ve svém životě a díle nepočítal.

Mnozí moderní materialisticky myslící historikové často vidí mezi Karlem-pragmatickým politikem a Karlem-mystikem obtížně pochopitelný a téměř schizofrenní protiklad. Ti z nich, kteří se snaží císaře chápat, a nikoliv odsuzovat, to nejčastěji vysvětlují jako určitý druh účelové přetvářky nutný k dosažení správných cílů. Historik Jiří Spěváček například v obsáhlé monografii *Karel IV.* tvrdí, že panovník se tak úmyslně jen stylizoval, aby „vyvolal působivý dojem o hluboké zbožnosti, tak mimořádné, že jej přivádí do nejužšího kontaktu se zázvětnem, do intimního obcování se světci a do mystického vztahu s Bohem, jak to odpovídalo ideálním požadavkům oficiální víry“.

Je ale možné, aby dejme tomu silně mysticky laděná výzdoba kostela Nanebevzetí Panny Marie a dalších prostor na Karlštejně byla jen promyšlená přetvářka? Sotva, když víme, že sloužila pouze Karlovi a nanejvýš nejužšímu kruhu jeho blízkých. Skutečnost tedy může být přesně opačná: Karel své mystice hluboce věřil, možná právě proto, že věděl, že jen díky ní je tím, čím je a má sílu dokázat to, co dokázat chce.

Spěváčková kniha vyšla v době, kdy jiný pohled než pohled jednoduchého vševědoucího materialismu nebyl možný, jinak by ostatně ani vyjít nemohla. Ta doba je už ale naštěstí pryč, takže můžeme přinejmenším připustit protikladný výklad: císař čerpal z duchovních zdrojů, které buď jsou ztracené, nebo jsme se jim natolik vzdálili, že je nejsme schopni vnímat a chápat. A i proto se stal osobností, jaké už se dnes nevyskytují.

Mezi Karlovým pragmatismem a mysticismem tedy ve skutečnosti vůbec nemusel být rozpor, obojí bylo nezbytnou součástí cesty ke splnění úkolů, které si vytkl. Přesněji řečeno bylo to podmínkou propůjčení síly k tomu, aby po té cestě mohl jít. A to, že mu byla propůjčena pod určitými podmínkami, a nikoliv darována, často výslovně zdůrazňoval, jak ještě uvidíme. Z jeho úhlu pohledu by tedy opomíjení mystické části reality v Karlově státnickém díle byla stejná chyba, jako kdyby stavitel chrámu ignoroval existenci zemské tíže.

Ve skutečnosti je na svědectví o duchovi pražského purkrabství úplně nejúžasnější to, že ho Karel vůbec zaznamenal. Najdeme ho v jeho vlastním životopise *Vita Karoli Quarti*, který sepsal v latinském jazyce – v době, kdy nejenže nebylo zvykem, aby panovníci psali memoáry, ale především v době, kdy obvykle vůbec neuměli číst a psát. Sám Karel o tom ve svém spise říká: „Král (tedy otec Jan Lucemburský – pozn. aut.) mne velice miloval a přikázal svému kaplanovi, aby mě poněkud vycvičil v písmě, ačkoliv král sám nebyl písma znalý.“

Karel ve své autobiografii skromně mlčí o tom, že jeho vzdělání bylo víc než jen „vycvičení v písmě“. Ani slovem tu bohužel nezmiňuje svůj sedmiletý pobyt u francouzského královského dvora, kde získal na svou dobu neobyčejně rozsáhlé vědomosti. A stejně pomijí svá studia na pařížské univerzitě. Nešlo sice o jediného středověkého panovníka, který byl současně učencem (římský císař Friedrich II., vládnoucí

o století dřív, byl myslitelem a vědcem, který v mnoha ohledech předběhl svou dobu), přesto šlo o vzácnou výjimku.

Karlova mystika tak nepramenila z pověřeného strachu z neznáma, ale brala v potaz nejlepší filozofy středověku. Jako vzdělanec nepochybně znal nejen dodnes respektované křesťanské myslitele, jakými byli například Tomáš Akvinský nebo Albert Veliký, ale také jemu v čase bližšího metafyzika a mystika Mistra Eckharta (1260–1327), velkého dialektika Pierra Abélarda (mimochodem vykastrovaného za tajné manželství s šlechtickou dcerou) nebo přírodovědce pohybujícího se na hranici kacířství Rogera Bacona (1214–1294). Tomáše Akvinského ostatně papež Jan XXI. kanonizoval roku 1324, tedy během Karlova pobytu v západní Evropě. Ze stejného důvodu je možné, že jeho představy o dokonalém městě, o „novém Jeruzalému“ jako pozemském obraze nebeského Jeruzaléma popisovaného ve Zjevení svatého Jana, které se nejspíš promítly do myšlenky založení Nového Města pražského, nepocházely jen z Bible, ale tak trochu i od svatého Augustina, mezi jehož díly je i spis nazvaný *O Boží obci* (De civitate Dei). Karel ho ostatně ve svém životopise přímo cituje: „A tak je možno rozumět tomu, co praví svatý Augustin: Kdo zachovává zákon Boží a přikázání Boží v něm obsažená, Bohu slouží a s ním společně bude kralovat.“

Karel IV. tedy rozhodně nebyl jen mystik, ale nebyl ani jen pragmatik. Filozofové se ostatně dodnes nedokázali shodnout, co to vlastně mystika je – zatímco jedni tvrdí, že jde o obzvlášť intenzivní způsob prožívání náboženské víry nebo (v širším smyslu) o úsilí k dosažení duchovní dokonalosti odvrácením od vnějšího světa a hlubokým ponořením do sebe, nechybí ani názor, že jde vlastně jen o jiný způsob uchopení reality. Ve středověkém myšlení hrál mystický výklad světa prakticky stejnou roli jako dnes přírodní vědy: mystika nebyla v rozporu se vzděláním, ale naopak

byla jeho součástí a často byla vnímána jako nejvyšší stupeň sebezdokonalování.

Kdyby dnes okamžik startu kosmické lodi vědci určovali na základě meditace doplněné sestavením horoskopu, můžeme se oprávněně domnívat, že mise by nejspíš nedopadla dobře. Jenže středověk neměl jen kosmické lodě, ale stroje vůbec; místo toho pracoval s lidmi (byť velmi často v úloze strojů). Zapůsobit na jejich psychiku bylo proto pro zdar jakéhokoliv díla zásadní – ať už šlo o válečnou výpravu, nebo stavbu katedrály či založení města. Vůbec tedy neuděláme chybu, když Karla IV. nazveme pragmatickým mystikem. Nebo mystickým pragmatikem. Jak kdy – sami ještě uvidíme, že dovedl pro zdar svého počínání plynule přecházet z realistické polohy do mystické, aniž by přitom tu momentálně potlačenou pouštěl ze zřetele.

Pramáti Meluzína

Zbývá ještě odpovědět na otázku, od koho Karel IV. své mystické sklony (a možná i parapsychologické schopnosti) zdědil. Karlův otec Jan Lucemburský byl jak známo drsný válečník a rytíř na slovo vzatý, který se od svých chlapáckých povyražení nenechával takovými věcmi zbytečně rozptylovat. Budiž mu připsáno ke cti, že přesto synovi zajistil nejlepší možné vzdělání té doby, z předání mystických vloh jej ale podezřívát nemusíme.

I když... nebuďme k Janovi nespravedliví. Zatímco Přemyslovci svůj rod odvozovali sice od vědmy a čarodějnice, nicméně pořád ještě smrtelné ženy Libuše, Lucemburkové šli mnohem dál: jejich pramáti byla víla, která se ještě ke všemu s oblibou proměňovala v hada nebo rybu. Tedy ona to nedělala schválně, ale někdo jí proklel a od pasu dolů bývala studenokrevným tvorem jen každou sobotu. Jmenovala se Meluzína, a když ji zrovna nepokrývaly šupiny, tak byla vel-

mi pohledná, což způsobilo, že se do ní na lovu zamiloval urozený rytíř Raymondin z Lusignanů a brzy z toho byla svatba.

Meluzína ovšem své prokletí manželovi zatajila. Proměny maskovala sobotními pobyty v lázni, a tak spolu žili nějaký čas docela spokojeně. Zplodili spoustu dětí, které se pak rozběhly po světě zakládat panovnické dynastie. Po čase ale rytíř na manželčiny proměny přišel, a protože se mu zoofilie zřejmě přičila, tak ji vypudil. Meluzína se kupodivu nevrátila do lesa ani do vody, ale od té doby létá v povětří a žalostně skučí v komínech. Její potomci prý zdědili některé nadpřirozené schopnosti, což jim jejich úsilí vetřít se do královských rodů značně usnadňovalo.

Je to působivý příběh zdánlivě přicházející z mlhy prastarých časů a upomínající na antické mýty i artušovské legendy (Meluzína ostatně měla být sestrou Artušovy nevlastní sestry kouzelnice Morgany). Ve skutečnosti je však mnohem mladší než zakladatelská legenda Přemyslovců o vědmě Libuši – a ještě ke všemu vznikl uměle na objednávku z důvodů v podstatě politických. Sepsal jej teprve ve 14. století francouzský knihař a spisovatel Jan z Arrasu podle zadání tehdejších příslušníků lucemburského, valoiského a lusignanského rodu. Právě ten poslední prý dal povětrné víle jméno Mere de Lusignan, Matka Lusignanů, a z toho se stala Meluzína. Obratně sepsaný příběh však zlidověl a začal žít svým vlastním životem – je zřejmě také inspirací českých legend o Bílé paní na mnoha hradech.

Teoreticky tedy je Karel po meči potomkem nadpřirozené bytosti, pohříchu však zrozené pouze z fantazie Jana z Arrasu. Po přeslici – tedy ze strany matky Elišky, pocházející z přemyslovského rodu – byly šance na dědění mimosmyslových schopností a sklonu k zálibě v tajných naukách větší. A to nejen díky genům mytické zakladatelky rodu vědmě Libuše a její sestry čarodějnice a pohanské kněžky Tety. Málo se ví, že ne všichni Přemyslovci se věnovali jen vyvráždování, oslepování a vyklešťování příbuzných, někteří měli i kladný

poměr k tajným vědám. Pár se jich dokonce intenzivně zabývalo alchymií, astrologií a ezoterikou vůbec. Kněžně Ludmile, která je na rozdíl od Libuše skutečnou bytostí z masa a kostí, bylo připisováno konání zázraků. A zvláštní shodou okolností byla 15. září 921 zavražděna na Tetíně – na téže Tetíně, který kdysi vystavěla a zvolila za své sídlo Libušina sestra pohanská kněžka Teta. Nejspíš je to jen náhoda, ale přesto stojí za povšimnutí, že Tetín je skoro na dohled od Karlštejna zbudovaného Karlem IV. k účelům spíš kultovním než obranným.

Už Přemysl Otakar II. (1233–1278), známý jako král železný a zlatý, vlastnil unikátní hvězdný glóbus, který patrně sloužil na jeho dvoře k astrologickým účelům. Jde o na svou dobu dokonalý a přesný přístroj vycházející z nejlepších děl antické astronomie, s jehož pomocí lze zjistit zdánlivou polohu hvězd a souhvězdí na obloze v jakoukoliv dobu. Existuje dodnes jako nejstarší dochovaný předmět tohoto druhu v křesťanské Evropě; nyní je majetkem knihovny v německém městě Bernkastel-Kues.

Některé prameny uvádějí, že jeden z nejvýznamnějších přemyslovských panovníků měl i další astrologické přístroje a rád se nechával obdarovávat alchymistickými rukopisy dovezenými z arabského světa. Nejspíš známe i prostředníka těchto transakcí, jímž patrně byl jeho vzdálený příbuzný, na svou dobu mimořádně vzdělaný král Alfons X. Kastilský (1221–1284), který z arabštiny překládal vědecké a astrologické spisy.

Je přitom pravděpodobné, že ještě víc než drsný „železný král“ (který mimo jiné do Čech přivedl inkvizici) měla na tehdejší přemyslovské dvoře kladný vztah k tajným vědám jeho první žena Markéta Babenberská. Dokonce je možné, že právě ona je sem implantovala, protože Vídeň, odkud pocházela, byla jedním z nejvýznamnějších kulturních center té doby, zatímco o tehdejší Praze něco takového ani při nejlepší vůli říci nešlo.

Záliba v hermetice pokračovala i v potomstvu. Blízko k tajným vědám měla zejména opavská větev Přemyslovců, jejímž prvním příslušníkem byl nemanželský syn Přemysla Otakara II. Mikuláš I. Opavský (mimořádně jeho matka Anežka z Kueringu je první historicky známou milenkou českého panovníka). Mikulášův vnuk vévoda Přemek I. Opavský (1365–1433) se oženil s příbuznou manželkou císaře Zikmunda Lucemburského Barbory Celjské, která alchymii zcela propadla. Opavští Přemyslovci také drželi v majetku legendární Faustův dům v Praze, kde jeden z jeho členů, Václav II. Opavský (1397–1449), prováděl alchymické experimenty s velkou náruživostí. Stal se tak prvním z dlouhé řady alchymistů a mágů působících ve zdech tohoto černo-kněžnického doupěte opředěného strašidelnými legendami.

Naplno propukla vášně pro tajné vědy u dalšího opavského Přemyslovce – Přemka II. Opavského (pravděpodobně 1423–1478). Ten vystudoval univerzity v Krakově a ve Vídni, psal učená pojednání o astrologii a alchymii a zřejmě nezůstával jen u teorie, protože ho ve Vratislavi soudili kvůli jakýmsi podvodům týkajícím se zlata.

Abatyše a hvězdy

Nepřímým důkazem záliby „krále železného a zlatého“ Přemysla Otakara II. v ezoterice je možná i takzvaný *Pasionál abatyše Kunhuty*. Kunhuta Přemyslovna (1265–1321) byla jeho prvorozenou dcerou, kterou vychovala Anežka Přemyslovna, později svatořečená, a tedy známější jako svatá Anežka Česká (1211–1282). Na svou dobu neobyčejně vzdělaná, podnikavá a přitom duchovně založená Anežka Kunhutu velmi ovlivnila. Těžko pochybovat o tom, že se to týkalo i mystických proudů v křesťanství a nejspíš také přinejmenším určitého povědomí o ezoterických naukách, které byly neoddelitelnou složkou středověké učenosti.

O Anežce se vyprávělo, že má nadpřirozené schopnosti, dokonce údajně uměla levitovat. Při jedné z procházek klášterní zahradou se prý před zraky řádových sester vznesla do vzduchu a přistála až po hodině, což je výkon, který by jí ještě na počátku 20. století záviděl ne jeden báječný muž na létajících strojích.

Žen jako Anežka tehdy nebylo mnoho, možná ale měla sestru, která zašla ještě dál. Někteří badatelé tvrdí, že její sestrou (tedy dcerou českého krále Přemysla Otakara I.) byla Vilemína z Milána, kolem níž se v severní Itálii vytvořilo náboženské hnutí vilemínitů, později prohlášené za kacířské a pronásledované inkvizicí. Vilemínité tvrdili, že Vilemína (v českých obrozeneckých pramenech uváděná jako Blažena) byla ženským převtělením Ducha svatého. Údajně měla léčitelské schopnosti a konala zázraky, což by v případě původu z linie kněžny Libuše nemělo zas tak moc překvapovat. Dokonce prý tvrdila tak neuvěřitelné věci, jako že ženy jsou rovny mužům a že až dojde k Poslednímu soudu, nebude Bůh soudit podle víry dotyčného, ale podle jeho skutků. Naštěstí se nedožila roku 1300, kdy inkvizice vilemínity prohlásila za kacíře a pár jich poslala na hranici. Při té příležitosti také nechala vykopat a spálit její ostatky, aby se nemohly stát předmětem uctívání. Anežka světice a její sestra Vilemína kacířka – u mimořádných lidí je hranice mezi svatostí a peklem velmi tenká (a o ženách to platí dvojnásob). Pro úplnost se ale sluší dodat, že mnoho oficiálních historiků v přemyslovský původ Vilemíny moc nevěří.

Také Kunhuta byla předurčená a vychovávána pro život v klášteře, což ovšem jejímu bratru Václavu II. nezabránilo ji z politických důvodů provdat za mazovského vévodu Boleslava II. Porodila mu tři děti, manželství přesto nebylo šťastné a Kunhutě se podařilo docílit rozvodu, což ve středověku nebylo snadné ani pro královskou dceru. Vrátila se do Prahy, kde postupně byla abatyší v klášteře sv. Jiří na Pražském hradě a v klášteře Na Františku. Existuje dost důkazů o tom,

že kromě modlení se z relativního bezpečí kláštera věnovala i politickým intrikám a tahání za skryté nitky v divoké a nepřehledné politice přemyslovského vládnoucího rodu. Právě jí české dějiny svým způsobem vděčí za Karla IV., protože měla prsty v dojednání sňatku Jana Lucemburského s Eliškou Přemyslovnou. Nejela v tom tak úplně sama, své aktivity sprádala s pomocí skupiny rádců, mezi nimiž byli na svou dobu mimořádně vzdělaní lidé.

Pasionál abatyše Kunhuty vznikl na její přímou objednávku a dá se předpokládat, že s tvrdohlavostí sobě vlastní určovala i jeho obsah a výzdobu. Bohatě a velmi kvalitně iluminované dílo obsahuje pět duchovních textů s jinotajným obsahem, který je obvykle vykládán jako metafora utrpení Ježíše Krista a křesťanské církve. Jsou v něm ale i prvky silně upomínající na astrologickou a alchymickou symboliku: nebeská souhvězdí, svatba Slunce s Venuší, had atd. Přítomnost mystická svatba nebeských těles symbolizujících prvky je základem bodem alchymických jinotajů. *Pasionál* je tak silnou indicií naznačující přítomnost alchymie v nejvyšších kruzích tehdejšího Českého království.

Autorem největší části textů se stal vzdělaný dominikán Kolda z Koldic, církevní inkvizitor a převor. Takže by nás nemělo moc překvapit, že páter Kolda se osobně znal s mystikem Mistrem Eckhartem, s nímž jsme se tu už setkali. Odborníci ale soudí, že na podobě textu měla větší podíl Kunhuta a Kolda jej sepsal během několika málo dní podle jejích pokynů. Oba přitom museli znát díla jednoho z největších učenců své doby Alberta Velikého (který ostatně byl Koldovým dominikánským spolubratrem), mezi jehož spisy je také několik děl o astrologii. Iluminace s mystickými prvky vytvořil svatojiřský kanovník Beneš, opět nepochybně pod přímým dohledem vzdělané Přemyslovny.

Tak jako Anežka vychovala Kunhutu, ujala se Kunhuta výchovy dcery Václava II. Elišky. Té už v dětství postupně zemřeli oba rodiče a ona se ocitla ve svatojiřském klášte-

ře, který Kunhuta vedla. Co všechno abatyše budoucí matku Karla IV. naučila, to se asi nikdy nedovíme, protože kronikáře mnohem víc zajímaly dynastické tahanice kolem její osoby v souvislosti s vymřením mužských příslušníků přemyslovského rodu. Synovi by z toho stejně nic nestihla předat, protože jí ho už v raném věku odebrali. Ale mystika není jen o vzdělání, dokonce nemusí být o vzdělání vůbec. K tomu jsou potřeba i předpoklady, kterým se dřív říkalo rodové, zatímco dnes za nimi vidíme genetiku. A těch bylo v případě Karla IV. zjevně víc než dost.

Vstříc zániku

A tak se ocitáme na startu našeho vyprávění, v roce 1316, kdy se Karel IV. narodil. Nebojte se, nebude to další z panovníkových životopisů, životopisných románů, historických studií ani společensko-politických analýz jeho doby a vlády. To už před námi udělali mnozí (od osvícenců přes národovce české i německé až po marxisty) a je zábavné sledovat, jak málo se snažili vžít do ducha Karlovy doby. A s jakou samozřejmostí v jeho příběhu používají slova, která tehdy v dnešním smyslu ani neexistovala, jako „národ“, „ekonomika“, „sociální“ atd.

Už jsme viděli, že Karlova osobnost měla mnoho tváří, ale moderní autoři si obvykle všímají jen té, která je blízká moderní době: podoby racionálního a pragmatického státníka, cílevědomého stavitele a osvětleného vzdělance. K nejvýznamnějšímu představiteli českých a nejspíš i střeoevropských dějin se tak nějak hodí naznačovat, že už byl málem jednou nohou v naší éře. Ale to je v nejlepším případě jen část pravdy a otázka je, nakolik významná. Protože přinejmenším tou druhou nohou (pokud ne oběma) stál pevně ve své vlastní době, v době vrcholného středověku, v časech vidění, zázraků, tajemných znamení, Božích vnuknutí, stejně jako ďábelských osidel. Karel díky svému vzdělání a inte-

ligenci – a ještě ke všemu v pozici jednoho z nejmocnějších mužů Evropy – prožíval středověkou mystiku velmi svérázným způsobem. Přitom tahle málo známá nebo zcela neznámá podoba Otce vlasti je v mnoha ohledech přinejmenším stejně poutavá jako jeho bitvy a mocenské šarády.

Náš příběh mystika a ezoterika na císařském trůně samozřejmě chce být v první řadě zajímavé čtení bez ambicí přepisovat učebnice dějepisu. Současně se ale snaží nabídnout čtenáři i jiný pohled na osobu Karla IV. – pohled v širších souvislostech, bez nichž nelze pochopit jeho postavu ani dílo, stejně jako dobu, v níž žil. V souvislostech nejen historických, geopolitických a hospodářských, jak je chvályhodným zvykem klasické historické literatury, ale i klimatických a kosmických – a především v souvislostech duchovních a mystických. Teprve z tohoto úhlu lze pochopit některé císařovy skutky (včetně těch nejvelkolepějších) a také vidět některé z méně zjevných důvodů, proč se tak nadějně rozjetá etapa naší historie po jeho smrti zhroutila do katastrofy, která z mocenského centra Evropy už navždy udělala bezvýznamnou provincii. A proč z monumentálního Karlova celoživotního úsilí zbylo jen pár stavebních památek. Protože Karel IV. nepracoval pro budoucnost v tom smyslu, jak ji vnímáme my dnes, ani proto, aby se nám stal Otcem vlasti. A ze všeho nejméně pak myslel na „budoucí osvětlené časy“, jak se tvrdí v závěru filmového muzikálu *Noc na Karlštejně*. Jeho ambice mířily úplně jinam a často nebyly z tohoto světa.

Veškeré mimopolitické úsilí Karla IV. směřovalo vstříc Apokalypse, druhému příchodu Ježíše Krista na zemi, Božímu soudu a nastolení Boží vlády v podobě Nového Jeruzaléma, jak jej popisuje kniha Zjevení sv. Jana. Nešlo o něco, co mělo nastat v mlhavě vzdálené budoucnosti, na způsob beztržní společnosti z učení marxistů. Středověcí lidé – a Karel IV. nespíš ještě víc než většina z nich – žili v hlubokém přesvědčení, že soudný den je záležitost budoucnosti velmi blízké, a každou novou pohromu (jejichž nedostatkem teh-

dejší doba rozhodně netrpěla) vnímali jako nepochybný důkaz toho, že konečné zúčtování číhá za rohem. Protože svatý Jan v souvislosti s Apokalypsou naprosto jednoznačně tvrdí: „Pán Bůh svatých proroků poslal anděla svého, aby ukázal služebníkům svým, co dítí se musí brzo. Aj, přijduť rychle. Blahoslavený, kdož ostříhá slov proroctví knihy této.“ (Zjevení sv. Jana, 22:6,7)

Mnohem méně paradoxně pak vyhlíží i tvrzení, že v tomto ohledu husité (zejména jejich radikální křídlo) dílo Karla IV. nepopřeli, ale naopak na něj myšlenkově přímo navázali. I když, pravda, poněkud svérázným způsobem. Pokud si ovšem uvědomíme apokalyptické východisko jejich učení, pak už by nás neměly překvapovat ani ničivé metody, kterými se to dělo: tváří v tvář definitivnímu konci na straně jedné a vyhlídce na věčný život v Kristu na straně druhé je nějaké to vypálené město s vyvražděnými obyvateli vlastně jen taková drobná lapálie. Jestli vám to něco připomíná ze současného dění v muslimském světě, nejspíš nejste tak úplně vedle.

Také to, proč si císař za jádro svého projektu vybral Čechy a Prahu, mělo své důvody. Zdaleka nebyly jen geopolitické, i v této volbě hrála hermetika svou roli. Není to tak bezvýznamné, jak se nám z pohledu dnešní racionální doby může zdát, protože český stát ve své moderní podobě zformoval právě Karel IV.: přetavil ho z nepřilíš soudržného svazku mnoha panství do podoby nedělitelného celku, jehož idea stála nejen nad hašteřením lokálních oligarchů, ale dokonce i nad osobou samotného panovníka. Aby této myšlence dodal sílu, použil k její výstavbě jak motivy světské, tak i motivy mytické a mystické, jak ještě uvidíme. I proto český stát v následujících stoletích sice měnil vládcy, ale na rozdíl od mnoha jiných státních útvarů Karlovy doby nezmizel, a dokonce ani nezměnil základní obrysy. Císařem vybudovaná idea dokázala vzdorovat i totalitám moderní doby, k jím vzkríšené svatováclavské tradici se z taktických důvodů hlásili nacističtí okupanti a neodvažovali se ji odvrhnout a po-

šlapat ani komunisté. Protože Karlovo dílo českého státu jako nehmotné duchovní konstrukce je na rozdíl od jeho světského pojetí v podstatě nezničitelné. Abychom ale její sílu mohli použít, musíme ji nejdřív do všech důsledků chápat. Včetně těch zdánlivě iracionálních.

2

V očekávání Apokalypsy

Motto:

A hvězdy nebeské padaly na zemi, jako dřevo fíkové smítá s sebe ovoce své... A králové země i knížata i bohatí a úředníci mocní skryli se v jeskyních a v skáli hor.

Zjevení sv. Jana, 6:13, 15

„Špatná doba,“ stalo se tu zvykem odpovídat na otázku „Jak se máš?“, případně zdůvodňovat, proč něco nejde uskutečnit. Co se při takové příležitosti říkalo v časech narození Karla IV. počátkem 14. století, nevíme, ale důvodů ke stížnostem na zlou dobu měli tehdy mnohem víc než dnes. Pokud třeba nadáváte nad drahými a nekvalitními potravinami v supermarketu, pak vězte, že váš praprapředek tenkrát neměl nejen supermarket, ale ani ty potraviny. A přesto si nezoufal. Řešení se vždycky našlo, ostatně hlad je nejlepší kuchař – když není co do hrnce, proč si neuvařit bližního svého, nebo dokonce vlastního potomka.

Nevěříte?

„Nastala neblahá neúroda plodů zemských jak v Čechách, tak na Moravě, takže mnozí chudí lidé hladem a nedostatkem odcházeli z tohoto života,“ píše Petr Žitavský (1275–

1339), jeden z autorů *Zbraslavské kroniky*, o prvních letech vlády Karlova otce Jana Lucemburského. „Matky někdy následkem naléhání největší potřeby zapomenuvše na lásku mateřskou shledány jsou, že pojídaly mrtvolu dítěte.“ A o kus dál pokrčuje líčením ještě strašnějších věcí, které se udály za moru roku 1318, tedy dva roky po narození budoucího císaře Karla IV.: „Někteří sedláci se ženami svými opouštějí své příbytky, zaměřují do lesů, lidi, na které připadnou, zabíjejí, pojídají a tak se živí. Dále mezi Mýtem a městem Hradcem dvacet čtyři takových lidí nad dravou zvěř divočejších ještě po způsobu vlčím obcházejí hledající, koho by pohltili a zabili. Dva z nich nedávno byli jati, z kterýchžto jeden slíbil polepšení propuštěn na svobodu, druhý, nechtěje litovati ani od takové strašlivé ukrutnosti ustati, ohněm spálen jest.“ Zatímco my se na horory díváme na videu, naši předkové za časů císaře Karla je žili.

Pod světlem komety

Ta doba byla opravdu zlá a v roce Karlova narození měli lidé dost důvodů se domnívat, že bude ještě horší. „V téže době kometa jakási dosti značná ke straně severní v měsíci listopadu se ukázala, která koncem měsíce února svůj běh a své období skončila,“ zapsal do *Zbraslavské kroniky* v souvislosti s rokem 1316 Petr Žitavský. „Tato kometa trvala od svátku svatého Ondřeje až po Matěje (tj. od 30. listopadu do 24. února – pozn. aut.).“

Horší znamení věcí příštích se snad ani ukázat nemohlo. Pro vzdělance 14. století byl vesmír v podstatě útulná, přehledná a ne moc rozlehlá oblast. Pod sférou nevelkého a konečného počtu stálic se v rovině zvěrokruhu pohybovaly pouze Slunce, Měsíc a pět planet, které svým postavením řídily lidské osudy, protože Smaragdová deska, stěžejní dílo hermetiky připisované samotnému egyptskému bohu Thovtovi, tvrdila:

„Jak nahoře, tak dole.“ Jinými slovy zjevné postavení planet „nahore“ může prozradit skryté osudy lidí tady „dole“. Takže pokud se na obloze stalo něco neobvyklého, daly se čekat změny i na zemi.

To byl také asi jediný důvod, proč vůbec evropští učenici té doby věnovali pozornost obloze; koneckonců ta patřila Bohu a ten jak známo sám dobře ví, co činí. Bible – jediná skutečná autorita té doby – se kosmickým prostorem téměř nezabývala, takže v tomhle ohledu musely zaskakovat právě hermetické vědy. Z hlediska křesťanství se sice jevily tak trochu ideologicky problémové, nicméně v nejvyšších kruzích (dokonce i církevních) byly velmi oblíbené. Ostatně není divu, protože kromě antické a arabské učenosti, v níž měly svůj původ a s nimiž v mnoha ohledech splývaly, tehdejší Evropa pro pochopení přírody a kosmu nic lepšího k dispozici neměla.

Proč se ale středověcí lidé tak báli zrovna komet?

Původ pověry je neznámý a do značné míry záhadný, protože ji vyznávaly prakticky všechny kultury na naší planetě bez ohledu na to, jaké propasti času a prostoru je od sebe navzájem dělily – od primitivních kmenů v Africe nebo v jihoamerických džunglích až po zjemnělou čínskou civilizaci a racionální antické státy. Opravdu špatným znamením jistě byla vlasatice pro dinosaury (alespoň pokud mají pravdu hypotézy tvrdící, že srážka komety se Zemí způsobila jejich vyhynutí), k tomu však došlo desítky milionů let předtím, než se objevili lidé. Zdálo by se tedy, že ti ke strachu nemají žádné důvody – nějaké ale být musí, protože i zdánlivě nesmyslné a nerozumné pověry obvykle vykrytalizovaly kolem určitého zrnka logiky.

Nechybí názory, že pád menších kosmických těles mohl za nepříjemné události i v historické době. K jedné z nich dokonce existují důkazy. Vědci zkoumající letokruhy stromů ve dřevě staveb a dalších objektů z prvního tisíciletí našeho letopočtu zjistili, že okolo roku 540 n. l. u nich dochází k nápadnému zhuštění. Vypovídá to o náhlém zhoršení podmínek,